

GRČKA PODJELA ZEMLJIŠTA NA OTOKU VISU

UDK 902.03 (497.5) "652"
Primljeno/Received: 1997.10.15.
Prihvaćeno/Accepted: 1997.12.15.

Marin Zaninović
HR 10000 Zagreb, Hrvatska
Arheološki zavod Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

Otok Vis, antička Issa, bio je naseobina Dionizija Sirakuškoga u početku 4. st. pr. Kr. Otok je poznat po svojim poljima, koja su po kvaliteti zemljišta, insolaciji i obradivosti vrlo pogodna za uzgoj vinove loze, što je već u antici iskorištavano kada je viško vino bilo jedno od najpoznatijih na Sredozemlju. Isejci su utemeljili naseobine na kopnu, Tragurij i Epetij, te Lumbardu na otoku Korčuli. Natpis iz Lumbarde ovjekovječio je postupak podjele zemljišta u naseobini i površinu što su je kolonisti dobili. Grčku podjelu zemljišta potpisani je već ranije ustanovio i na susjednom otoku Hvaru, u ravnici Staroga Grada, antičkoga Pharosa. Prema tome ovakve su podjele morale postojati i na Issi. Tragove isejske chore, tj. njene podjele nalazimo u Dračevu polju na južnoj strani otoka Visa.

Ključne riječi: Issa, Vis, Korčula, Dionizije Sirakuški, kolonisti, podjela zemljišta, chora, vinova loza

Zemljopisni položaj Visa, lijepoga hrvatskog jadranskog otoka, od davnina je uvjetovao njegovu važnost na raskrižju pradavnih pomorskih putova, kako duž istočne jadranske obale tako i na prekojadranskom plovnom pravcu između istočne i zapadne obale. To je i u arheologiji "klasični" prapovijesni put, kojim su već od paleolitika prometovali ljudi i dobra od Monte Gargana i Apulije na Tremite, Palagružu, Vis, Hvar, Korčulu, Lastovo, a s obale kliškim prolazom, ušćem i dolinom Neretve i drugim pogodnim pravcima u unutrašnjost ovoga dijela kontinenta. Kronološka slojevitost potvrđuje se raznolikošću nalaza, rasuto zastupljenih na otoku od brončanog doba do grčke kolonizacije (Protić 1985: 37-44). Iako do sada nisu pronađeni neolitički ostaci, kao na susjednim otocima, Hvaru, Lastovu i Korčuli, moramo pretpostaviti boravak tadašnjih ljudi na ovome važnom i plodnom otoku. Pomanjkanje odgovarajućih špiljskih lokaliteta upućuje na postojanje naselja na otvorenom, koja su tijekom tisućljeća uništena i nestala, pa će možda neka buduća istraživanja pronaći i ove ostatke. Vis je dovoljno daleko od kopna, što mu je stoljećima davalo određenu sigurnost,

a istovremeno je i dovoljno blizu radi korištenja toga povoljnog položaja u svojim trgovačkim i drugim vezama s kopnom. Njegova udaljenost od našeg kopna iznosi 45-55 km, ovisno od koje se točke u području Splita mjeri. Od susjednog otoka Hvara, s kojim je tijekom čitave povijesti bio na svoj način usko povezan, udaljen je 18 km. Najbliža točka na italjskoj obali udaljena je 174 km (Novak 1961: 7). Površina Visa ima 91 km². Po svome obliku i reljefu malo je trapezan pa mu dužina u smjeru istok-zapad iznosi 17 km, a linija sjever-jug 8 km. Dužina obalne linije jest 77 km. Po tome je u usporedbi s drugim većim hrvatskim otocima srednje veličine (Hvar 299 km², Korčula 276 km², Lastovo 50 km²). Njegov je geološki sastav uvjetovao i njegovu poljoprivredu i življenje stanovništva koje je tisućljećima uz ribarstvo možda još veću važnost davalo poljoprivredi. Otok je naime građen od krednih vapnenaca i dolomita čiji se slojevi pružaju u smjeru od sjeveroistoka prema jugozapadu. Komiški zaljev na zapadnoj strani otoka nalazi se u nižoj primorskoj zoni i ima drukčiji geološki sastav te se ispod krednih vapnenaca ovdje nalaze trijaskе naslage gipsa

i gipsanog lapora uz zelenkastosive eruptivne stijene (Rogić 1989: 473). U viškome moru kao klin iz njegovih dubina uzdiže se eruptivni otočić Jabuka. Za razliku od otoka Hvara i Brača, kojima neke niže dijelove s južne strane karakteriziraju prilično strme plodne površine sipara ili bôdi, kako ih mi u narječju na otoku Hvaru nazivamo, sjeverne strane imaju udoline, koje se više ili manje strmo spuštaju prema moru, otok Vis označava uglavnom niz ravnih, plodnih udolina koje se pružaju i nadovezuju jedna na drugu u smjeru istok-zapad. Brač ima neke slične površine na svojoj visoravni, a Hvar je poznat po svojoj plodnoj ravnicu između Staroga Grada i Jelse, koja je sama duga kao polovica otoka Visa tj. oko 10 km, a široka je do 4 km. S izuzetkom manjih polja na sjeveru VINO polja i Čajnog polja, južnu stranu otoka Visa krasi polja od istoka prema zapadu: Tihobraće polje, Zlo polje, Velo polje te Dračevo polje. Njihova je nadmorska visina od 100 do 150 m, a Dračevo polje do 200 m. Ova su polja okrenuta jugu i izložena cjelodnevnoj insolaciji. Oko njih su blago zaobljena vapnenačka bîla što su ih geološki i klimatski milenijnski procesi istrošili, pa su se oblikovale ove plodne udoline pokrivene rastrošenim materijalom. To je tlo pretežito pjeskovite zemljane strukture koja u donjim slojevima ima pleistocenske pješćane nanose, a i crvenkastu ilovastu zemlju koja dobro čuva vlagu i lako se obrađuje u svom površinskom pjeskovitom sloju. Osim toga kišna voda s okolnih uzvišenja slijeva se u dolinsko tlo, pa se ovaj suvišak vode i vlage dulje čuva. Oborine, pored toga, s okolnih stijena trajno nanose prašinu istrošenih stijena i gnojivo istrunule makije i trave, pa taj proces trajno "osvježava" i čini plodnijim postojeće tlo. Prirodni su, dakle, uvjeti tla, podneblja i rada ljudskih ruku stvorili jedinstveni fenomen viških vinograda u kojima rađa prvorazredno grožđe poput vugave, maraštine, plavca i trbljana iz kojih se dobivaju neka od najkvalitetnijih vina na Sredozemlju i šire, pa je ovaj otok postao svojevrstnim sinonimom za vino i vinogradarstvo na našoj obali i u području Mediterana. Stoga nas ne čudi da je već u starom vijeku Issa bila na glasu po svom vinu i vinogradarstvu. Uvijek se rado navodi tvrdnja Agatarhida Knidanina, pisca iz početka 2. st. pr. Kr. čije se djelo sačuvalo u ulomcima, što ju je zabilježio Atenej iz Naukratisa u Egiptu u 2. st. pr. Kr. u svome djelu "Gozba sofista" ("Deipnosophistai"). Agatarhid je ustvrdio da se na Issi, otoku u Jadranu nalazi vino kojemu nigdje nema ravnica (Novak 1961: 61; Zaninović 1976: 266). Nema sumnje da su ove vinogradarske tradicije mnogo starije i da su stanovnici Isse, čije i samo ime pripada najstarijim jezičnim slojevima Sredozemlja, poznavali vino i vinovu lozu u nekom obliku kada i ostalo Sredozemlje, a to je već 4. tisućljeće pr. Kr. To je utvrđeno otkrićem sjemenki grožđa u neolitičkim slojevima na lokalitetu Sitagroi u južnoj Trakiji u današnjoj sjeveroistočnoj Grčkoj. Veze naših krajeva s ovim i drugim predjelima u neolitiku potvrđene su odgovarajućim keramičkim nalazima. O tome sam svojevremeno napisao gore spomenutu raspravu pa

upućujem na nju (Zaninović 1976: 261-272). Ono što bih sada dodao je novo izvanredno otkriće i spoznaja da se proizvodnja i potrošnja vina nalazi i kod neolitičkih zajednica u još dubljoj prošlosti. Arheologinja Mary M. Voigt je naime na lokalitetu Hajji Firuz Tepe u planinskom lancu Zagros u sjevernom Iranu pronašla 1968. g. u "kuhinjskoj prostoriji neolitičke nastambe od ilovače 6 žara zapremine oko 9 litara, u zemljanom podu duž zida." U dvjema su žarama pomoću infracrvene kromatografske kao i vlažne kemijske analize utvrđeni ostaci kalcijevog tartrata koji se u prirodi u većim količinama nalazi jedino u grožđu. U drugoj je posudi, s tragovima crvenkastog premaza iznutra, ustanovljeno da je to ostatak od vina koje se u njoj nalazilo, a imalo je u sebi dodatak smolaste tvari koja je vjerojatno imala funkciju očuvanja vina. To je postupak kojim su se u antici koristili i Grci i Rimljani, a Grci ga rabe i danas u nekim vrstama svojih bijelih tzv. retsino vina. Koliba i njeni keramički i drugi nalazi datirani su u vrijeme oko 5400.-5000.g. pr. Kr., a to je skoro tisuću ili dvije tisuće godina ranije od datacije sloja u Sitagroi tj. 3500.g. pr. Kr. (Mc Govern i dr. 1997: 4-5). Nešto se kasnije datira vinska proizvodnja u Palestini i Egiptu koja je nekako istovremena s onom u Grčkoj. Sve to nam daje uvjerljive razloge zaključku da su i naši neolitičari morali poznavati neku, barem rudimentarnu formu vinogradarstva i vinarstva jer kao što je iz tih krajeva stizala keramika, tako su morala i ovakva znanja. Sjetimo se uostalom stotina posuda i pehara iz Butmira kod Sarajeva, te finih posuda iz drugih neolitičkih nalazišta. Lađe su plovile i mornari su uvijek bili prenositelji plemenitih tvari i pića. Stoga možemo ustvrditi da je Issa svojim prometnim položajem bila već tada rasadnikom početaka vinarstva u našim krajevima i da će to neko buduće arheološko istraživanje potvrditi. Lijepa i plodna viška polja naprosto su se nudila čovjeku na obradu, tim više što su u svojim gornjim pjeskovitim slojevima lakše ručno obrađiva. Stoga je i primitivni kameni alat mogao prevrtati njihovu površinu, što nije slučaj s tvrdom ilovačom ili od suše i sunca sprženom crljenicom. Tragovi neolitičkih nastambi na otvorenom nađeni su u starogradskom polju na Hvaru te u plodnome Danilskom polju (Danilo Bitinji) kraj Šibenika.

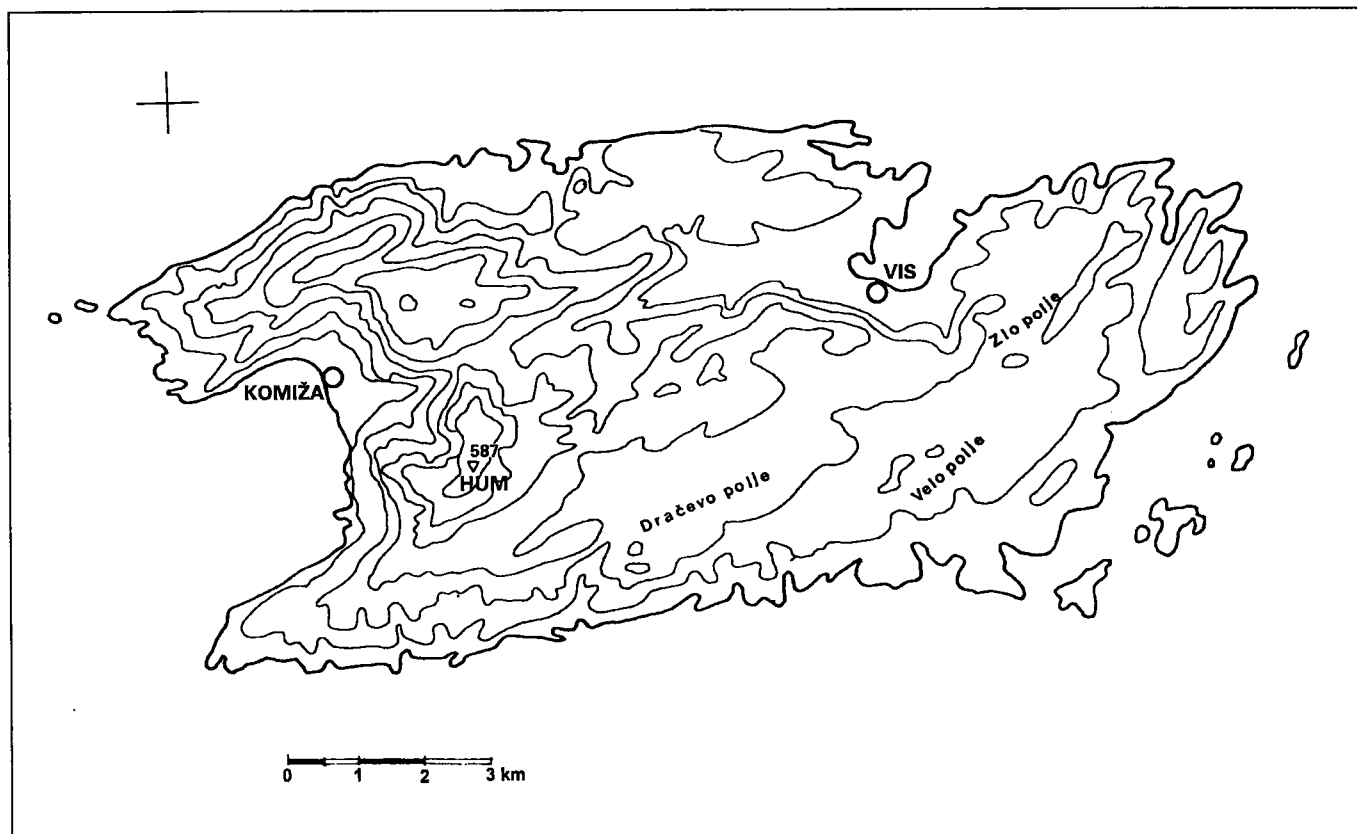
Prema tome kada su Grci došli ovamo i naselili se na otoku, zatekli su stanovništvo koje je posjedovalo određeni stupanj poljoprivredne tehnologije osim stočarstva i ribarenja kojima su se otočki žitelji od davnine bavili, kako to potvrđuju osteološki nalazi u hvarskim i drugim neolitičkim špiljama i lokalitetima. Grci su, naravno, donijeli svoju razinu obrade zemljišta i plodoreda, koji je u njihovim krajevima bio razvijen već u neolitiku, a pogotovo u sjajnim civilizacijama Krete i Mikene. Danas znamo da je i naša obala imala s tim civilizacijama svoje dodire. Sporadični, doduše, nalazi mikenske keramike i egejskih predmeta (Debelo Brdo kraj Sarajeva, Stolac, bakrena šipka u Makarskoj, tumuli Mala i Velika Gruda kraj Tivta) potvrđuju te dodire u trećem tisućljeću prije Krista, te kasnije u

brončano i željezno doba. Logično je pretpostaviti da je s Krećanima i Mikenjanima stiglo i poboljšano poznavanje vinogradarstva i vina kojime su i Krećani i Mikenjani i te kako trgovali, kako to potvrđuju glinene pločice s linearnim B pismom iz arhiva palače u Pilosu na Peloponezu. Na jednoj je pločici, koja se tumači kao potvrda o izdavanju određene količine živeža iz podruma, vjerojatno za neko kraljevsko posvećenje, zabilježena količina od 585,5 l vina. U svojoj poznatoj studiji o mikenskoj uljudbi John Chadwick (Chadwick 1980: 184) donosi sadržaj jedne pločice iz Knossosa koja bilježi 420 čokota vinove loze i 104 smokvina drveta. Na drugoj, izlomljenoj pločici, također iz Knossosa (Gm 840), zabilježene su zalihe ili prinosi iz posljednje berbe jer su cifre velike, najveća je oko 4 800 l vina, a četiri stavke sabrane daju ukupni zbir od preko 14 000 l vina što jasno ukazuje na veliku potrošnju vina u Knossosu. Poznato je da je područje južno od ovoga mjesta i danas jedno od glavnih vinorodnih područja na Kreti. I sam naziv za vino - *oinos*, u mikenskom *woinos* - predgrčkoga je podrijetla i široko je rasprostranjen po Sredozemlju i Bliskom istoku. Zanimljivo je da ideogram za vinovu lozu u linearnom B pismu predstavlja okvirić unutar kojega su četiri crtice, pa se smatra da je to drveni okvir na kojem loza raste (Chadwick 1980: sl. 48).

Naša je obala, kao prirodni dio sredozemnog svijeta s kojim je od davnina komunicirala i trgovala, morala na svoj način poznavati i neki oblik vinogradarstva. Poznatu ljubav Ilira spram pića svjedoče stari pisci. Polibije izričito navodi kako je Teutin otac Agron umro od prekomjerna pića slaveći svoju pobjedu nad Etolcima 231. g. pr. Kr. (Polyb., II, 4,6). Isejska proizvodnja i trgovina vinom uključivala je i opskrbu ilirskih vladara ovim pićem, pa možda i u tome leži dio nastojanja ovih vladara da zagospodare ovim otokom.

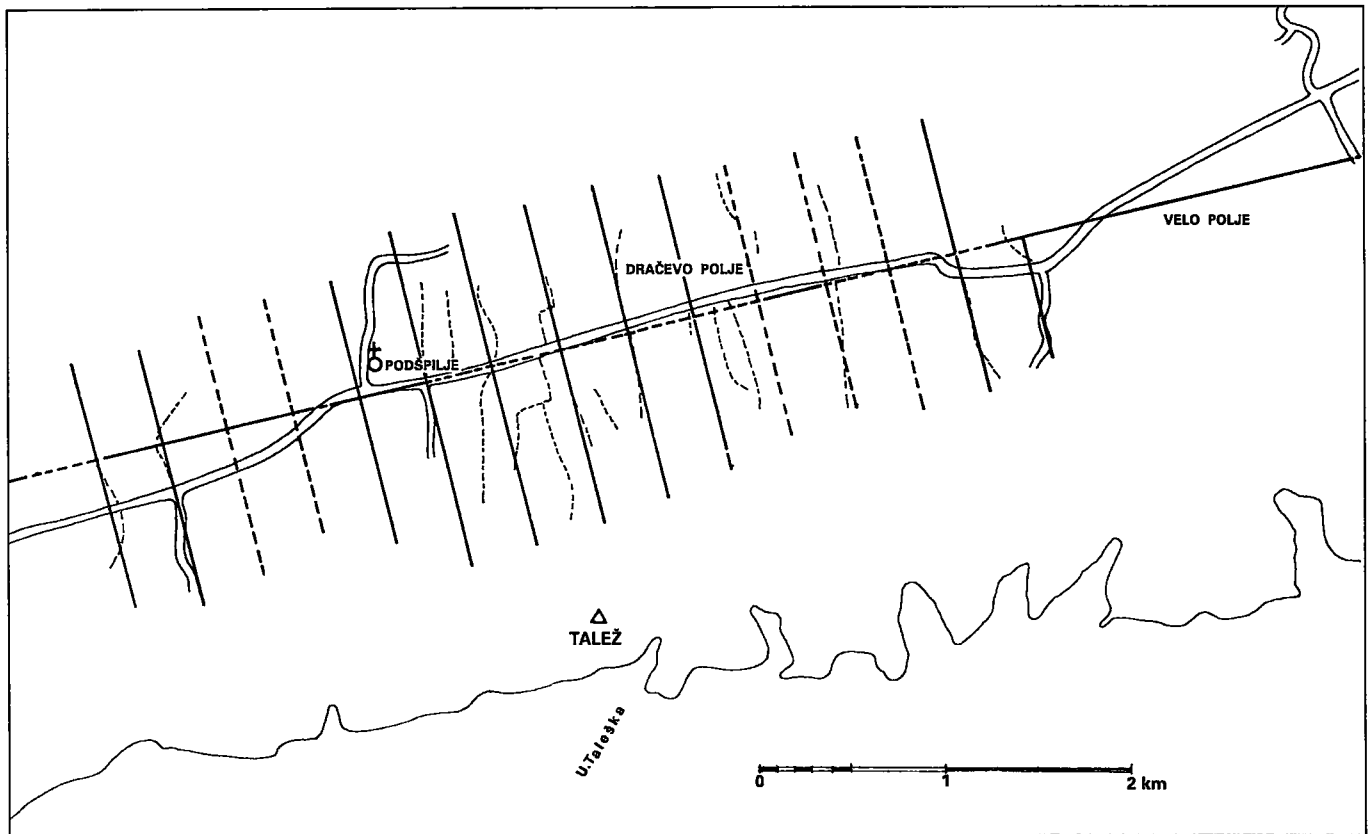
Isejski Dorani, koji su došli iz Sirakuze i južne Italije, sudjelovali su u planovima Dionizija Sirakuškog za ostvarenje prevlasti na Jadranu, čemu je ovaj moćni mladi vladar prišao odmah nakon preuzimanja vlasti 405. g. pr. Kr. Poznata je kontroverza oko imena Lissos - Issa jer se u Diodorovu tekstu spominje Lissos u kojem Dionizije osniva naseobinu, odnosno njegov zapovjednik odatle dolazi u pomoć Faranima (Diod., XV, 13, 4-5). Već je Ivan Lucić 1666. Zaključio da se radi o Issi, a ne o Lissosu. U naše je vrijeme to uvjerljivo obrazložio G. Novak (Novak 1937-1940: 111-128). Poznato je da albanski arheolozi na mjestu Lissosa nisu našli ništa što bi govorilo o postojanju neke grčke naseobine iz toga vremena (Prendi 1986: 57-66). Issa je razvila rafiniranu helensku uljudbu u ovome dijelu Jadrana i ojačala svoj polis pa je mogla osnovati svoje emporije na kopnu u Traguriju i Epetiju i na Korkiri u Lumbardi (Novak 1937-1940: 111-128; Isti 1943: 260-263; Isti 1952: 5-40; Isti 1953: 37-70; Isti 1961: 145-221; Isti 1961; Gabričević 1958: 105-125; Isti 1968: 1-60; Nikolanci 1970: 377-384; Rendić-Miočević 1965: 77-80; Isti 1973: 133-141; Suić 1976 : passim; Zaninović 1976a: 301-307; Radić 1985: 1-38; Braccesi 1977: passim; Kirigin 1996 : 1-185). Kad su Isejci došli na

Vis, u južnoj Italiji i na Siciliji, a još ranije i u Grčkoj, već su stoljećima postojali cvatući gradovi koji su prakticirali organiziranu katastarsku raspodjelu svojih teritorija. Nažalost, te raspodjele nisu svugdje sačuvane, ali primjeri Metaponta na jugu italske čizme, te Megare Hibleje na Siciliji, a u Grčkoj Halieisa, Rodosa i drugih, kao i na Krimu, potvrđuju jedan sustav koji je funkcionirao kao nužni dio organizacije svakoga polisa. U nas je to potvrdila psefizma iz Lumbarde, a na terenu se dokazalo kada sam utvrdio postojanje dobro sačuvane grčke katastarske podjele u ravnici Pharosa (Stari Grad na otoku Hvaru), o čemu sam prvi put izvijestio 1977. na epigrafičkom kongresu u Constantzi (Rumunjska), te u drugim raspravama (Zaninović 1979: 493-495; Isti 1984: 93-101; Isti 1981: 91-95; Isti 1983: 3-10; Isti 1993: 181-191; Isti 1995/96: 115-117; Kirigin 1993: 183-202; Gaffney i dr. 1997: 28-30 i passim). Lumbardski natpis nam je sačuvao veličinu čestica kod premjeravanja *chore*, nakon što su Isejci sklopili ugovor s Pilom i Dazom o osnivanju naseobine. Unutar zidova naseobine dobili su česticu za gradnju kuće, a izvan zidova u polju obradive zemlje površine od tri plethra, a od ostale zemlje dijelove, s tim da se zapiše što je tko dobio. 1 *plethron* = 100 stopa, a to je stranica od 30,80 m tj. 950 m ili 0,05 ha. U trajnom posjedu njima i potomcima jest plethar i pol po svakome. Kasniji doseljenici neka dobiju od neraspodijeljene zemlje u polju četiri i pol plethra. Vlast se obvezuje da neće vršiti preraspodjelu zemlje, ako netko to učini ili pristane uz to, potpast će pod atimiju (gubitak građanskih prava), imetak će mu postati narodnim vlasništvom i neka ostane nekažnjen (onaj tko ga ubije). Slijedi lista od oko 200 kolonista podijeljenih u tri dorske file: Dimani, Hili i Pamfili. Ovaj jedinstveni natpis nam je dakle precizno zabilježio postupak oko osnivanja jedne naseobine i predstavlja prvorazredan dokument za poznavanje grčke kolonizacije u cjelini (Brunšmid 1898: 36; Wilhelm 1913: 3-18; Lisičar 1951: 94-102; Rendić-Miočević 1965: 77-80; Isti 1970: 31-44; Margetić 1971: 189-204). Ako pođemo od činjenice da su Isejci premjerali plodno lumbardsko polje, onda moramo zaključiti da su iste postupke vršili i na plodnim površinama vlastitog otoka. Pitanje je, dakle, je li nešto od toga sačuvano i gdje se nalazi. U slučaju Lumbarde, nažalost, teško je utvrditi ovu izvornu podjelu jer je intenzivna obrada zemljišta, po svemu sudeći, uništavala njene tragove. Sigurno je da je glavna prometnica kroz lumbardsko polje u smjeru istok-zapad to već bila u antičko doba, što potvrđuje činjenica da se u sredini polja, na ovaj put naslanja dugačka i velika rimska *villa rustica* koju se može datirati u 1. st. pr. Kr. Ovo je jedini ovakav objekt u polju iz čega bi se moglo zaključiti da je vlasnik vile bio i posjednik čitava polja, pa je već on uklanjao tragove ranije parcelacije, a to se nastavilo i kasnijom trajnom obradom polja. Plodna viška polja nisu velikih površina i ona su neprekidno intenzivno obrađivana pa je to sigurno mijenjalo raniju grčku podjelu. Na Issi imamo

u jednom zanimljivom natpisu zabilježen primjer rimskog posjednika, ljubitelja vinograda, koji je našao za shodno da trajno i svečano obilježi sadnju vinograda: *Iovi optimo maximo sacrum. Caius Valius Festus conditor vineae huius loci qui nunc Valianus a Festo dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen. Voto suscepto aram adimplavit et tauro immolando dedicavit.* CIL III 6432 Vis Zlopolje - "Jupiteru najboljem, najvećem posvećeno. Gaj Valije Fest posadio je vinograd na ovome mjestu koje će se odsada pa zauvijek kroz stoljeća zvati Valijan po Festu. Ispunivši zavjet načinio je žrtvenik i posvetio ga žrtvujući bika." Da je natpis nađen u Zlopolju, zabilježio je zaslužni viški polihistor Antun Matijašević Karamaneo (1658.-1721.). Natpis, nažalost, više ne postoji, što sam utvrdio čitajući svojevremeno korespondenciju Petra Nizitea iz Staroga Grada i Matije Katora iz Korčule (Vuletić Vukasović 1897: 46). I jedan i drugi bili su vrsni intelektualci iz 19. st. koji su pored ostaloga proučavali i skupljali antičke spomenike i mnoge od njih sačuvali za potomstvo. Nizitea je u njegovoj kući, koju je naslijedio od Hektorovića, posjetio veliki Theodor Mommsen 1852.g. kada je boravio na otoku Hvaru. Niziteo, koji je tada imao 78 godina, toliko ga je impresionirao da je rekao za njega da je *venerabilis vere senex* - "uistinu častan starac". Dao je Mommsenu na korištenje za njegov *Corpus* latinskih natpisa svoje ispise latinskih natpisa iz Hvara i Solina (Nicolanci 1977: 201). Vršeći reviziju natpisa za *Corpus* šezdesetih godina B. Gabričević je pošao u Hvar u palaču Vukašinić Dojmi gdje je Mommsen

zabilježio da se natpis nalazi. Međutim, natpisu tamo nije bilo ni traga. Rješenje se nalazi u korespondenciji Niziteo - Kapor. U pismu Kaporu, datiranom 29. svibnja 1838., nakon što je donio tekst natpisa, piše: "Veli Karamaneo da je (natpis) iskopan u Zlopolju i da mu je to priopćio Nikola Jakša. Natpis je postojao u zidu kuće Lupi (Dojmi Vukašinić) u Hvaru i nedavno ga je nasljednik Lupi, pošto je srušio zid, razbio u komade, te on više ne postoji. - Esisteva nelle mura della casa Lupi in Lesina e da poco l'erede Lupi ha demolito il muro, rotta in frammenti la lapide ed ella piu non esiste." Obitelj Dojmi, kao i Jakša, imala je posjede na Visu i Hvaru kao i druge hvarsko-viške plemićko posjedničke obitelji, pa su natpis donijeli u svoju hvarsku kuću i tamo je, na našu žalost, natpis bio uništen. Možemo pretpostaviti da je Valije Fest posjedovao čitavo Zlopolje, a možda i još neko polje u vrijeme ranoga principata ili još i ranije, kada je isejski živalj u cjelini bio potisnut, a njihove zemlje na Issi i u Saloni postale su *ager publicus populi Romani*. Taj je proces čini se započeo već u Cezarovo vrijeme u Saloni, pa je to vjerojatno i bio jedan od glavnih razloga što su se Isejci svrstali uz Pompeja 48. g. pr. Kr. (Novak 1961: 46-49; Suić 1966: 181-193). Kada je Publije Vatinije, nakon što je pobijedio Marka Oktavija kod Taurisa 46. g. pr. Kr., ušao nakon tri dana u isejsku luku, bio je to kraj stoljetne autonomije naprednoga grčkog polisa, koji je tim trenutkom postao *oppidum civium Romanorum* (Plin., *N.h.* III 151; Caes., *Bell Alex.*, 42-47). Cezarovi

pristaše sigurno su preuzeli neke od dobrih isejskih vinograda, sudeći po ostacima antičkih vila u viškim poljima.

Svojevremeno je moj student, Višanin Dinko Radić, danas kustos u arheološkoj zbirci u Veloj Luci, načinio diplomski rad u kojem je prikazao arheološke spomenike i ostatke na svome otoku (Radić 1985: 1-40). Tako je primjerice upravo u Zlopolju zabilježio ostatke antičke arhitekture u jami za kopanje pijeska. Nađeni su ostaci cisterne i u njoj keramika isključivo helenističkog razdoblja, "megarske" zdjele, oinohoe, tanjuri i dr. Radi se dakle o središtu posjeda iz helenističkog isejskog razdoblja. Ostaci druge antičke građevine nalaze se stotinjak metara zapadnije. Moguće da upravo uz ove građevine moramo povezati i Festov natpis. Na Zlopolje se prema zapadu nastavlja Velo polje i zatim Dračevo polje, te su ove dvije udoline središnja poljoprivredna otočka površina. Na Dračevu polju zemljište je, kako podvlači kolega Radić, najpogodnije za uzgoj najkvalitetnijih sorata vinove loze. Polje karakteriziraju kamene gomile, koje se nižu u dosta pravilnom redu na sjevernoj strani polja usporedno s glavnom prometnicom, današnjom cestom Vis-Komiža koja polje dijeli na dvije polovice u smjeru istok-zapad. U području sela Podšpilja 200 m istočno od crkve nalazi se velika gomila, te još nekoliko njih istočnije. Kako se uz njih nalaze ulomci antičke keramike, to je moguće da se pod njima nalaze ostaci ladanjskih građevina. Na južnoj strani Dračeva polja, na Glavici, iznad predjela Talež, nalazi se gradina, jedna od četiri do sada utvrđene na otoku.

Dračevo je polje dugo oko 3,5 km i široko oko 500-600 m, a mjestimično i preko kilometra. Prema tome, u otočkim relacijama, ovo je velik i važan komad poljoprivrednog zemljišta. Njegovu, bez sumnje, pravadnu prometnicu sredinom polja, pokrila je suvremena cesta Vis-Komiža, koja je zahvaljujući ravnome zemljištu i sama ravna u jednom potezu što je izuzetak na otoku. Kolega Radić je na terenu i na karti 1 : 25 000 ispravno uočio brojne poljske putove i staze (karta 2), koji se okomito i u pravom kutu nadovezuju na glavnu cestu i tvore pravilnu ortogonalnu mrežu, u kojoj su osnovne čestice izduljena pravokutna oblika. Radić je pretpostavio da se radi o rimskoj centurijaciji, gdje bi glavna cesta bila dekuman, a cesta kod Podšpilja i na zaselak Ženeglavu kardo. Međutim danas znamo da je ovaj izduženi oblik zemljišnih čestica karakterističan i tipičan za grčke zemljišne podjele i katastre (Zaninović 1993: 183). Mene ovaj isejski raster podsjeća na onaj u zaleđu Metaponta. Razmak između dvaju puteljaka, koji su i granice čestice, iznosi oko 350 m, a to bi upravo bila duljina od dva stadija. Kako je poznato grčki stadij imao je 600 stopa, a kako je veličina stope varirala u različitim predjelima antičkoga svijeta, to imamo i različite duljine stadija. Eginsko-atički stadij imao je 164 m, olimpijski 192,28 m, delfijski 177,55, grčko-rimski 176,6 m, a rimski 185 m (Senc 1910: sub vocibus: *stadios* i *plethron*). Isto tako danas znamo da je i veličina čestica raznih grčkih *chora* i katastara uvelike varirala od Krima, preko Grčke do Sicilije. Kao što

je svaki polis imao svoje specifičnosti u svojim zakonima, novcima i običajima tako je i u ovim zemljišnim podjelama dolazila do izražaja poznata grčka individualnost i raznolikost (Boyd&Jameson 1981: 235-280). Udaljenost graničnih linija čestica u Dračevu polju od 350 m iznosi udaljenost od dva stadija duljine $176,6 \times 2 = 353,2$ m. Manje odstupanje je rezultat terenske nepreciznosti ili lokalne mjere. Pitanje je, međutim, kakav je odnos širine i duljine čestice. Koliko se može zaključiti po karti koja mi je na raspolaganju, spomenuta širina od dva stadija u smjeru istok-zapad, može se dva do dva i pol puta postaviti na duljinski dio čestice u smjeru sjever-jug. Po tome bi ova čestica iznosila 2×5 stadija tj. 6×15 plethrona, odnosno 350×875 m. Međutim, pitanje je koliko se postojeće čestice uvlače izvan samog polja, u kamenite površine južno i sjeverno na stranama, te kakva je podjela unutar sadašnjih čestica. Naime i pojedine čestice imaju različitu veličinu, ovisno o širini polja na pojedinim dijelovima, a ona, kako smo rekli, varira između 500 i 600 m, pa do 1 km na pojedinim dijelovima u sredini polja. Za sve je to potrebno terensko premjeravanje i provjeravanje. Osim toga je pitanje koliko su intenzivna tisućljetna obrada polja i naknadna dijeljenja čestica izmijenila izvorno stanje izvan glavnih prometnih linija omeđenih središnjom prometnicom i onima po strani, uzevši u obzir i njihovu izvornu širinu. Potpisani u ovome trenutku, a ni u doglednoj budućnosti, to ne može obaviti pa se nadam da će to učiniti kolega Radić ili netko drugi. Ovdje sam, kako vjerujem, utvrdio postojanje barem dijela sačuvane izvorne

isejske *chore* tj. njene podjele, a ta je činjenica sama po sebi dovoljno vrijedna i dragocjena. Ako je, dakle, isejski polis svojim kolonistima u Lumbardi podijelio zemlju u pravilnim česticama, onda je to morao činiti i na vlastitome otoku, kao jedna visoko organizirana ljudska zajednica sa svojim pravom o vlasništvu i gospodarskim odnosima, koji su morali biti precizirani i na ovaj način. Ta podjela bila je izvršena na primjeren način i za *choru* susjednog Pharosa. Prema tome ako saberemo sve iznesene činjenice onda moramo zaključiti da se u Dračevu polju nalaze sačuvani ostaci izvornoga grčkog isejskog katastra ili *chore*. Naravno da je potrebno izvršiti i daljnja mjerenja i proučavanja i usporedbe na starim katastarskim mapama iz početka prošloga stoljeća i odgovarajućim suvremenim zračnim snimkama. Tako bi se moglo ustanoviti ima li sličnih ostataka podjele i na drugim viškim poljima, barem onima s većom površinom. Međutim, tisućljetna obrada ovih polja zacijelo je učinila svoje. To prepuštamo kolegi Radiću, koji najbolje poznaje svoj otok, neka provjeri i zaključi. I ovaj primjer govori kako bi nam dobro došao jedan atlas grčkih katastara za čitavo Sredozemlje, barem onako kako je to dijelom G. Schmied učinio za Italiju. Dotle nam je drago ustvrditi da pored brojnih dragocjenih spomenika i arheoloških ostataka i ovaj drevni polis "*Issa nobilissimum regionum earum oppidum* - najplemenitiji grad onih krajeva" (Bell. Alex., 47), čuva kao i susjedni Pharos ovu zemljišnu podjelu kao temeljnu odrednicu grčke uljudbe. I po tome su ovi gradovi bili njeni ravnopravni nositelji na našoj obali u skladu s najvišom razinom svoga vremena.

POPIS KRATICA

AI - Archaeologia Iugoslavica
 Izd. HAD - Izdanja Hrvatskoga arheološkog društva, Zagreb
 PPUD - Prilozi povijesti umjetnosti u dalmaciji, Split

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
 VHAD - Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva, Zagreb
 ŽA - Živa antika, Skopje

POPIS LITERATURE

- Boyd&Jameson 1981 T.D.Boyd & M.H. Jameson, Urban and rural land division in ancient Greece, Hesperia, American School of Class. Studies at Athens, vol. 50, no. 4, 327-342.
- Brunšmid 1898 J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien (ristampa Aldo Ausilio editore, Padova 1979), 20-34.
- Braccesi 1977² L. Braccesi, *La grecita adriatica*, Bologna.
- Chadwick 1980 J. Chadwick, *Mikenski svet*, Beograd, 154, 184, sl. 48.
- Gabričević 1958 B. Gabričević, *Antička Issa*, Urbs 1958, Split, 105-125.
- Gabričević 1968 B. Gabričević, *Antički spomenici otoka Visa*, PPUD 17, Split, 5-60.
- Gaffney&Kirigin&Petrić&Vujnović&Čače 1977 V. Gaffney & B. Kirigin & M. Petrić & N. Vujnović & S. Čače, *Projekt jadranski otoci - Hvar, Hrvatska - The Adriatic Island Project - Hvar, Croatia*, BAR, Oxford, passim.
- Kirigin 1993 B. Kirigin, *Starogradsko polje od prehistorije do ranog srednjeg vijeka*, *Mogućnosti* br. 1/2, Split, 187-202.
- Kirigin 1996 B. Kirigin, *Issa*, Zagreb.
- Lisičar 1951 P. Lisičar, *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, Skopje.
- Margetić 1971 L. Margetić, *Psefizma o osnivanju grčke kolonije na otoku Korčuli*, *ŽA* 21/1, Skopje, 189-204.
- McGovern 1997 P.E. McGovern & U. Hartung & V.R. Badler & D.L. Glusker & L.J. Exner, *The Beginning s of Winemaking and Viniculture in the Ancient Near East and Egypt*, Expedition, The Magazine of the University of Pennsylvania, vol. 39, No. 1, Philadelphia, 3-21.
- Nikolanci 1970 M. Nikolanci, *O kontroverzi Lissos - Issa*, *Adriatica praehistorica et antiqua* Gregorio Novak dicata, Zagreb, 377-384.
- Nikolanci 1977 M. Nikolanci, *Petar Nisiteo-Nisetić kao arheolog*, Hvar u prirodnim znanostima, simpozij, Hvar-Zagreb, 199-203.
- Novak 1937-40 G. Novak, *Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijega na Jadranu* VHAD 18-21 - Serta Hoffilleriana, Zagreb, 111-128.
- Novak 1943 G. Novak, *Predgrčka Issa*, *Časopis za hrvatsku povijest* 3, Zagreb, 260-263.
- Novak 1952 G. Novak, *Issa i isejska država*, VAHD 54, Split, 5-40, II dio VAHD 55, 37-70.
- Novak 1961 G. Novak, *Stari Grci na Jadranskom moru*, *Rad JAZU* 322, Zagreb, 145-221.
- Novak 1961 G. Novak, *Vis*, 1. , Zagreb, 15-91.
- Prendi 1986 F. Prendi, *Considération sur le développement urbain de Lissus (fin du IVe-Ier siecles av. n.e.)*, *Iliria* 16/1, Tirane, 57-66 (i još 4 rasprave istoga pisca na tu temu).
- Protić 1985 G. Protić, *Prahistorijski nalazi s otoka Visa*, VAHD 78, Split, 37-44.
- Radić 1985 D. Radić, *Prilozi antičkoj topografiji otoka Visa*, diplomski rad, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Rendić-Miočević D. Rendić-Miočević, *Zur Frage der Datierung des Psephisma aus Lumbarda*, AI 7, Beograd, 77-80.
- Rendić-Miočević 1973 D. Rendić-Miočević, *Isejska naseobina u Lumbardi u svjetlu novih istraživanja*, VAHD 68, Split 133-141.
- Rogić 1989 V. Rogić, *Vis - reljef i obale*, *Pomorska enciklopedija*, s.v. Vis, Zagreb, 473-474.
- Senc 1910 S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Zagreb, s.v. *stadios*.
- Suić 1976 M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, passim.
- Vuletić Vukasović 1897 V. Vuletić Vukasović, *Corrispondenza archeologica fra Matteo Capor da Curzola e Pietro Nisiteo da Cittavecchia*, Zadar, 46-47.
- Wilhelm 1913 A. Wilhelm, *Die Landlose der Ansiedler aus Issa auf Korkyra Melaina*, *Neue Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde III*, *Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften*, Phil.-hist. Klasse, Wien, 3-18.
- Zaninović 1976 M. Zaninović, *Iliri i vinova loza*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 13/11, Sarajevo, 261-272.
- Zaninović 1976a M. Zaninović, *Delmatsko grčki odnosi na Jadranu*, *Jadranska obala u protohistoriji*, Zagreb, 301-307.
- Zaninović 1979 M. Zaninović, *The New Latin Inscription from Pharia*, *Actes du VIIe Congres International d'Epigraphie Grecque et Latine*, 9-15 septembre 1977 Constanza, Paris - Bucuresti, 493-495.
- Zaninović 1981 M. Zaninović, *Greek Land Division at Pharos*, AI 20-21, Beograd 91-95.
- Zaninović 1983 M. Zaninović, *Grčka podjela zemljišta u polju antičkoga Pharosa*, *Prilozi povijesti otoka Hvara* 7, Hvar, 3-10.
- Zaninović 1984 M. Zaninović, *new Contribution to the Archaeology of Pharos*, VAHD 77 (*Disputationes salonitanae II*), Split, 96-99.
- Zaninović 1993 M. Zaninović, *Naselje i teritorij u antici srednje Dalmacije*, *Izdanja HAD-a* sv. 16, Zagreb, 181-191.
- Zaninović 1995-96 M. Zaninović, *Chora Pharou*, *Pharos - antički Stari Grad*, *Katalog izložbe u povodu 2380. obljetnice utemeljenja*, Zagreb, 115-117.

SAŽETAK

GREEK LAND DIVISION ON THE ISLAND OF VIS (*ISSA*)

Key words: Issa, Vis, Korčula, Dionysius of Syracuse colonists, land division, *chora*, vine

The island of Vis, ancient *Issa*, has an important geographic position in the middle of the Adriatic Sea. It lies at the crossroads of the sea routes along the eastern Adriatic coast and the one from Monte Gargano on the western Adriatic coast, via the Tremiti Islands and Palgruža towards Vis, Hvar, and the mainland. This position led Dionysius the Elder, the tyrant of Syracuse, to implement the settlement of his colonists on the island in the beginning of the 4th century BC. After his fall and that of his son, Issa continued to play an important role in this part of the Adriatic, together with the nearby Parian colony at *Pharos* (today Starigrad, on the island of Hvar). Issa founded its own colony in the present-day village of Lumbarda on the island of Korčula (ancient *Korkyra Melaina*), to the east of Vis. The inscription from Lumbarda describes the procedure of founding this settlement with an unknown Greek name, citing the precise size of the lots given to the colonists in a land division system.

The author of this article established in 1977 that a large and fertile plain on the island of Hvar - *Pharos* had been divided by the Greeks into regular plots of 1 x 5 *stadia*, i.e. 180 x 900 m, the grid of which is still very well preserved. Taking into account the fact that the polis of Issa divided up the land for its citizens at Lumbarda, and that a large and fertile *chora* on the island of Pharos was divided into parcels in the same period in the 4th century, the question arises about such land division on the island of *Issa* itself. The island has several fertile valleys where this procedure could have been applied. The author concludes that the remains of the ancient cadaster of the Issean *chora* can be seen in present-day Dračevo plain in the southeastern part of the island. It is about 3.5 km long and from 500-600 to 1000 meters wide. The characteristic elongated strips of the Greek land division system can be seen on large scale maps. The size of the plots is 2 x 5 *stadia*, while the local length of a *stadios* was 175 m, but further measurements are needed to establish the exact situation. We must take into account the fact that millennia of working the land in the excellent Issean vineyards could have somewhat changed the existing layout of fields.

Translated by M. Zaninović